

УДК 811.112.2'28(436.1)

ФРАЗЕОЛОГІЧНИЙ РІВЕНЬ МОВИ: КОНТРАСТИВНІ АСПЕКТИ

Володимир Сулим

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна
e-mail: suwo@ukr.net*

У статті зосереджено увагу на особливостях фразеологічної номінації у поліваріативних мовах. Зроблено спробу показати сучасні можливості зіставного вивчення цієї онтологічно багатой проблематики у конфронтативних дослідженнях.

Ключові слова: поліваріативність мов, фразеологізми, сигніфікативно-виразовий потенціал, дивергентність.

Сучасному стану вивчення фразеології властиве переміщення уваги дослідників на особливості реалізації складу екзоїдіоматичних одиниць у різноманітних комунікативних середовищах та ситуаціях спілкування. З огляду на підвищену міжсистемну фенотипність німецької мови у її власне німецькому (лише умовно матірньому, що й викликає неповторну поліцентричність у модельованих мовних картинах світу), австрійському та швейцарському національних варіантах дивергентність фразеологізмів набуває не тільки ознак незбіжного побутування, але й інвентарного ізоляціонізму. Між цими ознаками існують тонкі переплетення смислотвірної, ситуативної та медіалектної варіативності.

Текстотвірність та системотвірність у національно-варіативній фразеології німецької мови заслуговує конфронтативного вивчення з подібними ситуаціями щодо фразеологічності в інших етноцентричних мовах, зокрема англійській та іспанській.

Територіальне розмежування сфери поширення сучасної німецької мови стало однією із найвагоміших причин її самонеідентичності та поліцентричності. Чимале значення в осмисленні цих властивостей не можна не відвести до історичної діалектології. Подібна ситуація також і в англійській мові, хоча роль історичної діалектології тут доволі незначна.

Утвердженню дивергентності англійської мови завдяки процесам фразотвірності та ідіоматизації швидше сприяло побутування мови у нових умовах, а її джерела ховалися у проникаючих до нового середовища нормах та узусі периферійних мовних варіантів, зокрема ірландського та шотландського. Нові пласти смислового охоплення дійсності активізувалися новими умовами життя мовних спільнот, були викликані тоншими потребами у номінації в межах ноетичних просторів, розгалуженістю певних фразеологічних полів, як-от хоча б у одиницях на позначення проведення часу у подорожах (pass the buck, the buck stops here, put up or shut up). Відомі згустки ономасіологічного центрizmu також і в інших предметних сферах номінації у нових умовах побутування мови та нового розподілу й фокусування позамовних сфер позначуваного та розрізнюваного світу чи його фрагментів стосовно фразеологічної та й квазіфразеологічної (за І. Мельчуком) номінації.

Особливістю англійського фразеологічного складу, на відміну від німецького, не можна не визнати поліетнічність. Неповторний внесок до варіативних ідіоматаріїв надійшов від африканських та азійських спільнот [порівн. 2]. Історично чималу роль тут відіграли процеси креолізації на зламі 19-го сторіччя, що відбувалися у контактній зоні англо-карибської взаємодії, а в новішу добу кодифікаційний внесок від поширення англійської мови у Південній Африці та Індії. Евристика вивчення цієї проблематики неможлива без нових можливостей верифікації мовного матеріалу та його побутування засобами корпусної лінгвістики.

Кожен з національних варіантів німецької мови пройшов свій шлях розвитку і в результаті набув відповідного історико-лінгвального статусу. Щодо цього найкраще вивчено німецький національний варіант (Binnendeutsch). Досі дослідники чітко окреслили об'єкт та об'єм фразеології, обґрунтували її внутрішньосистемні закони, опрацювали класифікацію фразеологізмів та проаналізували механізми їхньої реалізації в текстах. Однак все це здебільшого відбувалося у стереотипній щодо сприйняття поза сукупним німецькомовним ареалом “основній” німецькій мовній картині світу. Фразеологізмам із австрійською та швейцарською маркованістю приділяли увагу головню принагідно, тому вони фактично не знайшли широкого відображення у фразеологічній лексикографії.

Гадаємо, що подібна ситуація помітна також і в англійській фразеологічній лексикографії. Тут чи не єдиним конфронтативним індексом залишається укладений словник міжваріантних фразеологізмів Звядадзе. Мабуть настає час тіснішої співпраці між варіантологією та корпусною лінгвістикою у полізузусних мовах, хоча це не означає повного паралелізму німецькомовного та англійського досвідів. Досить нетиповою для нашої англійської свідомості виглядає також стратегія взаємного збагачення пошукових парадигм, де незаперечна пріоритетність закріплена за німецькомовною варіантологією.

Виникнення маркованих фразеологічних аналогів спричинило нагромадження якісних змін в ареально обмеженому узусі мови та зсув норми під впливом інтра- та екстралінгвальних чинників існування національних варіантів мови загалом. Це означає, що закріплена норма відтісняється варіантною нормою, яка за певних соціолінгвальних умов зазнає кодифікації, одержуючи статус „комунікативного конкурента“ у фраземних групах. Таким чином, у рамках національних варіантів сучасної полінаціональної німецької мови функціонує ціла низка паралельних стосовно норми маркованих фразеологізмів, які, увійшли до комунікативного процесу й стали невід'ємною частиною лексико-фразеологічного фонду. Це такі, наприклад, фразеологізми, як нім. *keinen Groschen in der Tasche haben*, австр. *keinen luckerten Heller in der Tauche haben*, шв. *keinen Rappen mehr in der Tasche haben*; нім. *wie ein Heftelmacher aufpassen*, австр. *wie ein Haftelmacher aufpassen*, шв. *wie ein Häftlimacher aufpassen*; нім. *j-a ein Bein stellen*, австр. *j-m das Haxl stellen / j-m ums Haxl hauen*, шв. *j-m das Bein stellen*; нім. *weggeben wie frische / warme Semmeln*, австр. *weggehen wie frische Brezel*, шв. *weggehen wie frische Weggli*; нім. *dastehen wie der Och am / vorm Berge*, австр. *dastehen wie ,s Mandl beim Sterz*, шв. *da stehen wie der Esel am Berg*; нім. *ganz aus dem Häuschen sein*, австр. *ganz aus dem Häusel sein*, шв. *aus dem Häusli sein*.

На жаль, немає серйозних системних досліджень, об'єктом яких були б фразеологічні одиниці німецького національного варіанта, які в інших національних варіантах цієї мови “чужі” або лише недавно увійшли до вжитку. Австрійський словник називає їх „nicht heimisch oder seit kurzem gebräuchlich” (чужими або тими, які почали використовувати неавно), наприклад: *eine Mattscheibe haben* (“nicht begreifen, benommen sein”); *auf Pump leben* (“von geborgtem Geld leben”); *in der Klemme sein* (“in Not, bedrängt sein”); *Zeter schreien* (“laut

jammernd um Hilfe rufen“). Такі фразеологізми безумовно є і в швейцарському варіанті. Проте їхнє виявлення та функціональна верифікація за повнотою більше залежна від архітекτονіки та операційності корпусних ресурсів, утворюючи нову дослідницьку сферу електронної варіантології [порівн. 1].

В англійській мові найкраще вивчено фразеологічний склад американського національного варіанта завдяки увазі до релевантних історико-культурних контекстів. Виглядає, що саме ідіоми з цього ареалу могли б бути точкою відліку у варіативній фразеології англійської мови на відміну від ідіоматичної варіантології німецької мови, де точкою відліку слугують еквівалентні чи нееквівалентні ідіоми власне основного німецького варіанта, спричиняючи таким чином сигніфікативні лакуни щодо інших національних варіантів. Інвентарні незбіги узуалізуються, викликаючи дивергентність у процесах кодифікації поліваріантної мовної норми. Так виникла низка маркованих фразеологізмів, які увібрали у себе поняття і явища, пов'язані з особливостями австрійської духовної і матеріальної культури, адміністративного і політичного управління, ментальності, звичаїв та традицій австрійців.

Подібні процеси утвердилися також у мовній картині світу носіїв швейцарського варіанта німецької мови. У цьому самобутньому ареалі її поширення помітні іншомовні впливи з французької, італійської і ретороманської. Варіантологічно ця ситуація перегукується із контактною ситуацією англійської мови в Канаді, підказуючи у душі М.М. Маковського пошуки виявів дистантної атракції щодо фразеологічного збагачення французькими збудниками варіативних ідіоматиконів відповідно німецької та англійської фразеології. Проте своєрідність історичного розвитку в існуванні самої країни, діалектографічна специфіка мов спілкування її народів зумовила внутрішню диференціацію алеманської писемності відповідно до діалектів. Діалекти проникають до найрізноманітнішої (для нас несподіваних) сфер життя, беручи на себе не тільки функцію розмовної мови, а й літературної мовної норми. Таким чином, діалекти набувають розширення власної комунікативно-функціональної парадигми порівняно з діалектами інших національних варіантів, відтіснивши німецьку літературну мову більше до царини писемного спілкування та переймаючи та себе функцію розмовної мови. Зрозуміло, що нічого подібного не знайдемо у діалектально збіднених ареалах поширення узусу англійської мови у Північній Америці і тим більше Австралії. А у Швейцарії внаслідок цього у парадигмі німецької мови відповідного швейцарського національного варіанта не сформувався такий її пласт як розмовна мова (Umgangssprache). Її роль взяли на себе діалекти. У ширшому фразеологічному контексті вже не раз зголошувалися зв'язки між типологією мов та фразеологічністю (у нас найвідоміші, щодо цього питання, мабуть, праці Д. Добровольського), а також між фразеологією та культурно-етнічним фоном мови, способом життя її носіїв. Проте поряд з типологічною також можлива й соціолектна фразеологія, де краще ніж дотепер були б враховані усі вияви дефектності та усі своєрідності соціофункціональної парадигматики поліваріантних мов.

1. Neid U. Computational phraseology // *Phraseology. An Interdisciplinary Perspective*. Amsterdam: John Benjamins, 1984. – 337–370 pp. 2. Wolf H.-G., Polzenhage F. Fixed expressions as manifestations of cultural conceptualizations: Examples from African Varieties of English // *Phraseology and culture in English*. Ed.

**ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИЙ УРОВЕНЬ ЯЗЫКА:
КОНТРАСТИВНЫЕ АСПЕКТЫ**

Владимир Сулим

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская, 1, Львов, 79000, Украина
e-mail: suwo@ukr.net*

В статье сосредоточено внимание на особенностях фразеологической номинации в поливариативных языках. Осуществлена попытка показать современные возможности сопоставительного изучения онтологически богатой проблематики в конфронтативных исследованиях.

Ключевые слова: поливариативность языков, фразеологизмы, сигнификативно-выразительный потенциал, дивергентность.

**THE PHRASEOLOGICAL LEVEL OF THE LANGUAGE:
CONTRASTIVE ASPECTS**

Volodymyr Sulym

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska St., Lviv, 79000, Ukraine
e-mail: suwo@ukr.net*

Expounded in the paper are the peculiarities of the idiomatic nomination in languages with multiple national varieties. An attempt is made to reveal the present-day heuristic possibilities of the study of this versatile segment of signification in the lexicon.

Keywords: languages with multiple varieties, idioms, signification, expressive potential, divergence.

Стаття надійшла до редколегії
11.01.2012 р.

Статтю прийнято до друку
22.06.2012 р.